

Επιλογή κειμένων από τον τύπο

1. Η γλώσσα του «θαύματος» και η γλώσσα της Γιορτής

Του Χρήστου Γιανναρά

Κάθε χρόνο τέτοια μέρα: διαγγέλματα θρησκευτικών αξιωματούχων, πλημμυρίδα μεγαλόστομων κηρυγμάτων, διαρροϊκός πληθωρισμός στερεοτύπων. Για τον Χριστό που «ανέστη εκ νεκρών», για προσδοκία «κοινής ανάστασης» όλων μας, κάποτε.

Οι σημασίες των λέξεων χριστιανικές – κατάλοιπα εμπειρίας εκκλησιαστικής που επαληθεύεται κοινωνούμενη. Οι σημασίες εκκλησιαστικές, εμπειρικές, η γλώσσα σήμερα πια θρησκευτική. Που θα πει: γλώσσα της ιδεολογίας, του προπαγανδισμού ατομικών «πεποιθήσεων», στερεότυπα ακοινώνητων σημαινομένων. Γι' αυτό και μεταγγίζεται παγωνιά, παγιώνεται η αδιαφορία. Η εόρτια ρητορική δεν απηχεί εμπειρικές ψηλαφήσεις, στην καλύτερη περίπτωση η ετήσια επανάληψή της ενεργοποιεί εφήμερες συναισθηματικές διεγέρσεις, ρομαντική μελαγχολία για το ανέφικτο, το ιδεολογικά - ψυχολογικά συσκευασμένο σε δήθεν εφικτό.

Η θρησκευτική γλώσσα, η εόρτια, μιλάει για την «ανάσταση» σαν «θαύμα»: Θαύμα λέμε το «υπερφυσικό» γεγονός που σημαίνεται και κατανοείται με τους όρους της φύσης αλλά προϋποθέτει ανεξήγητα καταργημένη τη φυσική νομοτέλεια – είναι η παρέμβαση άγνωστης δύναμης και εξουσίας που εξασφαλίζει στη φυσική ύπαρξη έκτακτες υπαρκτικές προνομίες. «Ανάσταση» σημαίνει στη θρησκευτική γλώσσα ότι ένα φυσικό άτομο πεθαμένο νεκρό, ξαναζωντανεύει και συνεχίζει να ζει ως φυσικό άτομο. Και «κοινή ανάσταση», στην ίδια γλώσσα σημαίνει: Όλοι οι άνθρωποι, όλα τα φυσικά άτομα του είδους, ξαναζωντανεύουν, ύστερα από οποιασδήποτε διάρκειας παραμονή στη φυσική ανυπαρξία, και συνεχίζουν να υπάρχουν σε γραμμικό χρόνο ατελεύτητο. (Βέβαια, αυτή η αναγκαστικά παρατεινόμενη επί άπειρον ύπαρξη, συνειδητοποιημένη, συνιστά εφιάλη, όχι σωτηρία).

Η εκκλησιαστική γλώσσα και μαρτυρία, ασύμβατη και ασύμπτωτη με τη θρησκευτική, εκφράζει (και προϋποθέτει) μια ριζικά διαφορετική οντολογία, μιαν άλλη πρόταση ερμηνείας του υπαρκτού: Η πραγματικότητα δεν είναι ένα σύνολο ατομικών οντοτήτων, είναι ένα σύνολο ενεργούμενων σχέσεων. Στην περίπτωση του ανθρώπου, η φυσική του ύπαρξη ως ατόμου διακρίνεται αριθμητικά με τη διαφορά μιας μονάδας (αριθμού Δελτίου Ταυτότητας, ΑΦΜ, κ.τ.ο.), αλλά ένας άνθρωπος γνωρίζεται (μας γίνεται γνωστή η υπαρκτική του ετερότητα, η μοναδικότητα και ανομοιογένεια – το ανεπανόληπτο – της ύπαρξής του) μόνο με την εμπειρία της άμεσης σχέσης μαζί του. Και η σχέση, στην οντολογική αυτή προοπτική, δεν είναι μόνο ο τρόπος της γνωστικής επαλήθευσης, είναι και ο τρόπος της ύπαρξης. Τρόπος κατ' αναγκαιότητα σχέσεων ή τρόπος ελευθερίας σχέσεων: αυθυπερβατικού έρωτα.

Η εκκλησιαστική γλώσσα δεν σερβίρει «πεποιθήσεις», ατομική (νοητική και ψυχολογική) σιγουριά. Καλεί, αυτό μόνο, σε εμπειρική ψηλάφηση και κοινωνούμενη μετοχή μιας υπαρκτικής δυνατότητας: «Ανάσταση» στην εκκλησιαστική γλώσσα σημαίνει την ελεύθερη κατάκτηση μιας προσφερόμενης μετάβασης από τον «τρόπο» της αναγκαιότητας στον «τρόπο» της υπαρκτικής ελευθερίας: Να υπάρχουν, όχι επειδή κατά φυσική αναγκαιότητα οι φυσικοί σου γεννήτορες σε έφεραν στην ύπαρξη, αλλά να υπάρχουν επειδή ελεύθερα θέλεις να υπάρχουν, και να θέλεις να υπάρχουν επειδή αγαπάς. Η αγάπη, ελευθερία της κοινωνούμενης ύπαρξης, είναι η ολοκληρία των υπαρκτικών δυνατοτήτων, το πλήρωμα του υπάρχουν – δηλαδή το πραγματικό νόημα της ελληνικής λέξης «σωτηρία» (: από το ρήμα «σώζω - σώζομαι» που θα πει: γίνομαι «σώος», ακέραιος, φθάνω στην πληρότητα των δυνατοτήτων του υπάρχουν).

Την Εκκλησία τη συγκροτεί η αυθυπέμβαση του ατόμου, η εκ-σταση (έξω-ίσταμαι) από τις αναγκαιότητες της φύσης, η είσοδος στο άθλημα της «σχέσης», στην ελευθερία της αγάπης. Όχι να υπάρχω και επιπλέον να αγαπώ – τότε η αγάπη είναι απλώς κατόρθωμα συμπεριφοράς. Αλλά να υπάρχω επειδή αγαπώ και στο ποσοστό που αγαπώ – τότε η αγάπη γίνεται υπαρκτική μετάβαση από την ανελευθερία των αναγκαιοτήτων που διέπουν το φυσικό άτομο στην ελευθερία που ορίζει το «πρόσωπο», δηλαδή την ύπαρξη ως σχέση.

Το πέρασμα («πάσμα») από το άτομο στο πρόσωπο είναι τόσο κατόρθωμα ελευθερίας όσο και δώρο – «χάρις» – χάρισμα – όπως συμβαίνει σε κάθε αληθινό αυθυπερβατικό έρωτα. Η ελευθερία του ανθρώπου δεν είναι απλώς βουλητική, των προθέσεων, αλλά πράξη κοινωνούμενη - μετεχόμενη, έμπρακτη ανταπόκριση («άσκηση») στην ερωτική κλήση που μας κάλεσε από την ανυπαρξία στην ύπαρξη. Είμαστε όντα λογικά, επειδή είμαστε όντα εκ-στατικά, δηλαδή ερωτικά: υπάρξεις «προσωπικές» που πραγματώνουμε το είναι ως σχέση – ως ελευθερία κατάφασης ή άρνησης της αγαπητικής, ιδρυτικής του είναι μας κλήσης.

Η Γιορτή είναι γλώσσα του «τρόπου» να καταφάσκει ο έρωτας, η ελευθερία από το δεδομένο της ύπαρξης και τις εννομητικές αναγκαιότητες – είναι η γλώσσα της Εκκλησίας. Διδαχές, ηθικολογίες, ιδεολογήματα, είναι η γλώσσα της εμμονής στη φυσική ανάγκη, στον νομοτελειακό ατομοκεντρισμό της φύσης – είναι η γλώσσα της θρησκείας. Αυτό που ευαγγελίζεται η Εκκλησία δεν χωράει σε κηρύγματα, γνωρίζεται μόνο με τη μετοχή στη Γιορτή. Κάθε Γιορτή της Εκκλησίας είναι κάλεσμα στο «πάσχα» – πέρασμα από την ανέκκλητη θνητότητα στην πανήγυρη που γίνεται η ζωή όταν υπάρχουν επειδή αγαπάς.

Ως γλώσσα του ερωτικού «τρόπου» η Γιορτή κάνει την ανάμνηση Γεγονός – «τούτο ποείτε εις την εμμήν ανάμνησιν»: Ξαναζήστε τη ζωή εξ ύπαρξης, ως ελευθερία, όχι ως ανεπίλεκτη αναγκαιότητα, ζήστε την προϋπόθεση της ζωής, τη λήψη της τροφής (το ψωμί και το κρασί) ως χαρά κοινωνίας της ζωής, όχι ως εγωτική αυτοσυντήρηση. Η Γιορτή σαρκώνεται σε ένα δείπνο, εκεί ψηλαφούμε τη ζωή που βεβαιώνεται αναστημένη όταν προσφέρεται να κοινωνηθεί – «βρώσις και πόσις». Βεβαιώνεται η ενανθρώπιση του Λόγου ως δυνατότητα ψηλάφησης της ελευθερίας του να υπάρχει όχι αναγκαστικά επειδή είναι Θεός, αλλά αυτοπροαίρετα επειδή είναι ο Υιός. Με τα υπαρκτικά δεδομένα του θνητού ανθρώπου πραγματώνει τον «τρόπο» της ελευθερίας του Ακτίστου: μεταποιεί τον θάνατο σε κορυφαία ερωτική αυταπάρα, απάρνηση του ατομοκεντρισμού της κτιστότητας. Ανοίγει την οδό σε κάθε άνθρωπο να πραγματώσει την ύπαρξη ως ελευθερία αγαπητικής αυτοπροσφοράς.

«Διά την ερωτικήν αυτού παραφοράν» η Εκκλησία αναγνωρίζει τον ένσαρκο Λόγο ως «Νυμφίο», «εραστήν μανικώτατον» κάθε ανθρώπου. Οτι αυτός ημών ηράστη πρώτος, ημών εχθρών και πολεμίων υπαρχόντων. Και ουκ ηράστη μόνον, αλλά και ητιμάσθη υπέρ ημών και εραπίσθη και εσταυρώθη και εν νεκροίς ελογίσθη. Και διά τούτων απάντων τον περί ημάς αυτού παρέστησεν έρωτα».

Η Ανάσταση δεν είναι «θαύμα» φακρικό. Προσφέρεται σε εμπειρική επαλήθευση ως υπαρκτική δυνατότητα: ερωτική ανταπόκριση σε έρωτα μανικό. Να υπάρχει και ο άνθρωπος επειδή θέλει να υπάρχει, και να θέλει να υπάρχει επειδή αγαπάει.

2. Διακίνηση ιδεών σε δημοκρατικούς καιρούς

Του Πάσχου Μανδραβέλη

Στο ντοκιμαντέρ του Ροβήρου Μανθούλη «Γιάννης Ρίτσος: οι ρίζες του», που έδειξε ανήμερα τη μαύρη επέτειο το Κανάλι της Βουλής, υπήρχε μια σκηνή από την πρώτη πορεία του Πολυτεχνείου, τον Νοέμβριο του 1975. Δύο πράγματα έκαναν εντύπωση: η σιωπή των πορευομένων, από σεβασμό στον χώρο της θυσίας, και το πεντακάθαρο Πολυτεχνείο. Δεν υπήρχε ούτε αφίσα ούτε γκράφιτι ούτε πανό. Ενάμιση χρόνο μετά την πτώση της χούντας, το ακαδημαϊκό ίδρυμα που έγινε το σύμβολο της αντίστασης είχε διαφορετική εικόνα από εκείνη της εξέγερσης: το 1973 υπήρχαν πανό και πολλά συνθήματα στους τοίχους.

Είναι μια διαφορά πολύ θεμιτή: δεν υπήρχε ελευθερία λόγου και γι' αυτό τα συνθήματα στους τοίχους, τα πανό κ.ά. ήταν η μόνη διέξοδος έκφρασης της διαφωνίας. Το δικαίωμα λόγου υπερερούσε του σεβασμού του δημόσιου χώρου ακριβώς επειδή δεν υπήρχαν εναλλακτικές. Επρεπε να μαυρίζουν τους τοίχους γιατί δεν μπορούσαν να μιλήσουν αλλού.

Τα πράγματα όμως είναι εντελώς διαφορετικά την περίοδο της Δημοκρατίας. Σήμερα καθένας μπορεί να πει το κοντό και το μακρύ του χωρίς να φοβάται την αστυνομία. Είδαμε τις μεγάλες συγκεντρώσεις των Ανανακτισμένων με συνθήματα «Η χούντα δεν τελείωσε το '73», άσχετα αν δεν παραξενεύτηκε κανείς ούτε από τη χρονολογία ούτε από το γεγονός ότι στη χούντα δεν μπορούσες να πεις ότι... έχουμε χούντα. Υπάρχει το Διαδίκτυο, όπου γράφονται και λέγονται τα πιο ανορθόδοξα πράγματα: πολλές φορές υπάρχουν συγκροτημένες απόψεις, όμως τις περισσότερες φορές είναι ηλιθιότητες: αλλά οι ανοησίες είναι το τίμημα της ελευθερίας για να μπορούν να διακινούνται οι σοβαρές απόψεις. Ποιος ο λόγος να είναι μουτζουρωμένα όλα τα κτίρια από συνθήματα και ακατανόητα γκράφιτι, τα οποία ουδείς πλέον προσέχει; Απλώς για να προσθέτουν αισθητικό θόρυβο στην ασχμία της πόλης;

Η ελευθερία της έκφρασης είναι πολύτιμο αγαθό. Μόνο με την αντιπαράθεση των απόψεων προχωρούν οι κοινωνίες. Δεν πρέπει να περιορίζεται ποτέ. Μόνο όμως ως προς το περιεχόμενο, όσο κι αν αυτό ενοχλεί. Δεν θα ανεχόμασταν ωστόσο ποτέ να μπουκάρει κάποιος απρόσκλητος σπίτι μας για να μας πει την άποψή του, όσο πολύτιμη κι αν τη θεωρεί. Κατά τον ίδιο τρόπο δεν πρέπει να γίνεται ανεκτή η μουτζούρα στους τοίχους. Υπάρχουν δεκάδες διάυλοι και μέσα (από έντυπα μέχρι το Διαδίκτυο) να διακινήσει κανείς τις ιδέες του. Πρέπει σώνει και καλά να μουτζουρώσει στην Αθηναϊκή Τριλογία;

3. Η ιδεολογία του τσαμπουκά

Του Τάκη Θεοδωρόπουλου

Κακόχη λέξη ο «τσαμπουκάς». Προέρχεται από την τουρκική λέξη sabika, που σημαίνει αυτόν που έχει καταδικαστεί ξανά, τον υπότροπο, κοινώς τον αμετανόητο. Δεν ξέρω αν υπάρχει σε κάποια από τις μεγάλες γλώσσες του πολιτισμένου κόσμου το αντίστοιχο του δικού μας «τσαμπουκά». Κατά συνέπεια δεν μπορώ να ξέρω αν έχει καταχωρισθεί ως έννοια κοινωνικής συμπεριφοράς, αν έχει ενταχθεί στο οπλοστάσιο των κοινωνιολόγων.

Και επειδή οι παρ' ημίν κοινωνιολόγοι ως επί το πλείστον μελετούν την ιδιοπροσωπία μας με εννοιολογικά εργαλεία μεταφρασμένα, δεν έχω υπόψη μου κάποιο έργο το οποίο να έχει ανατάξει το φαινόμενο. Οχι ως ατομική στάση, αλλά ως κοινωνικά καταξιωμένο αγαθό, άμεσα συνυφασμένο με την αντίληψη μεγάλων ομάδων του πληθυσμού για την δημοκρατία. Κάποτε ελπίζω πως κάποιος, αρμοδιότερος εμού, θα μελετήσει την ιστορία του «τσαμπουκά» στην ωραία μας χώρα. Θα περιγράψουν τον «τσαμπουκά» της ευμάρειας, την υπερήφανη φυλή των Καγέν ή τα δίτροχα που κυνηγούν γεροντάκια στο πεζοδρόμιο. Και θα εντοπίσουν τις αλλοιώσεις του «τσαμπουκά» στα χρόνια της ανέχειας, τις μούντζες, τα αυγά, την αντίσταση της τζάμπα μαγκιάς. Καθώς και τους συνδυασμούς των δύο: τους αγανακτισμένους με τα αυτοκίνητα δύο χιλιάδων κυβικών και τα δερμάτινα καθίσματα.

Έχει ο «τσαμπουκάς» ιδεολογικό πρόσημο; Είναι διαφορετικό να πας να κάρεις, ως χουλιγκάνος των Εξαρχείων, έναν αστυνομικό με μολότοφ και άλλο να χτυπάς με ρόπαλα τον πρώτο μαυριδερό που συνάντησες στον δρόμο σου; Μέχρι τώρα ο καυγάς γινόταν για το ιδεολογικό χρώμα της βίας, τις διαφορές ανάμεσα στην ακροδεξιά και την ακροαριστερή βία. Αν όμως βάλουμε στην θέση της λέξης «βία», η οποία μπορεί να μεταφραστεί, την λέξη «τσαμπουκάς», τότε μπορούμε να μιλάμε για ιδεολογικές διαφορές;

4. Μεταξύ απόγνωσης και ευδαιμονίας...

Του Πολυμίλη Σήφη

«Εκείνα τα χρόνια ο καθένας από εμάς αντλούσε δύναμη από την κοινή ανάταση της εποχής και μεγάλωνε την προσωπική του αυτοπεποίθηση χάρη στη συλλογική αυτοπεποίθηση που επικρατούσε. Αχάριστοι όπως είμαστε όμως εμείς οι άνθρωποι, ίσως να μη συνειδητοποιούσαμε τότε πόσο γερά μάς έσπρωχνε το κύμα. Αλλά όποιος έζησε την εποχή της παγκόσμιας αυτοπεποίθησης ξέρει ότι από τότε και μετά όλα είναι πισωγύρισμα και θλίψη». Οι φράσεις αυτές του Στέφαν Τσβάιχ, ενδεικτικές και της προσωπικής του απογοήτευσης σε μια σκοτεινή εποχή, αντικατοπτρίζουν και σήμερα με τον καλύτερο τρόπο την κατάσταση που ζούμε. Υστερα από μια, σχετικά μακρά, ιδιαίτερα για την Ελλάδα, περίοδο ευημερίας, ατομικής και συλλογικής, φτάσαμε στο άλλο άκρο: ένα κύμα αμηχανίας, ανέχειας και κυρίως ατομικής και συλλογικής απογοήτευσης τείνει να διαλύσει κάθε κοινωνικό ιστό, κάθε πτυχή της οικονομικής και κυρίως της κοινωνικής ζωής. Έχει διαρραγεί πια κάθε δεσμός εμπιστοσύνης, τόσο προς τους θεσμούς όσο και προς τις δυνατότητές μας να ξεφύγουμε από τη δίνη της κρίσης. Κλεισμένοι στον μικρόκοσμό μας, προσπαθεί ο καθένας να επιβιώσει με όποιον τρόπο μπορεί, καθώς δεν έχει εμπιστοσύνη ούτε στους πολιτικούς ούτε, ακόμη χειρότερα, σε κανέναν θεσμό συλλογικής διεκδίκησης.

Η εγκατάλειψη του «εμείς» και η καταφυγή στο «εγώ» δεν αποτελούν όμως διέξοδο. Όσο κι αν έχουν καταρρεύσει οι ιδεολογίες, όσο κι αν υποχωρούν λόγω και της κρίσης οι αντιλήψεις και οι ελπίδες για έναν δικαιότερο κόσμο, ατομική σωτηρία δεν υπάρχει. Η προσωπική χειραφέτηση σε μεγάλο βαθμό συνδέεται και με τη συλλογική χειραφέτηση. Η εξ ύψους σωτηρία μπορεί να αποτελεί το καταφύγιο των απελπισμένων, αλλά δεν πρόκειται να μας απαλλάξει από τα μίζερα προβλήματα της καθημερινότητάς μας, ούτε μπορεί να μεταθέσει τις δικές μας ευθύνες για ένα καλύτερο μέλλον σε κάποιους ορατούς ή άορατους σωτήρες. Μπορεί οι θρησκείες να θεωρούν ότι η παρουσία μας στη Γη αποτελεί απλώς τον προθάλαμο του Παραδείσου ή της Κόλασης, αλλά,

δυστυχώς ή ευτυχώς, εμείς διαμορφώνουμε τους κανόνες της ζωής μας, εμείς με τις πράξεις και τη θέλησή μας καθορίζουμε τον παράδεισο ή την κόλαση που θέλουμε να ζήσουμε.

Προφανώς η κρίση δεν είναι ο καλύτερος σύμβουλος για να ανασυντάξεις τη ζωή σου, για να υπερβείς την ατομική βούληση, για να αντιληφθείς την αξία της συλλογικότητας και της κοινωνικής αλληλεγγύης. Ούτε είναι αρκετές κάποιες εξάρσεις αλληλεγγύης για να αφυπνιστούμε. Η δικαιολογημένη δυσπιστία και απογοήτευσή μας απέναντι σε πολιτικούς και κόμματα, απέναντι σχεδόν σε κάθε θεσμό κοινωνικής και πολιτικής στράτευσης, δεν μπορεί να μας οδηγήσει στην αναζήτηση ατομικών διεξόδων ή, ακόμη χειρότερα, στην ανοχή σε λαϊκισμούς, ακραίους εθνικοπατριωτισμούς και μισαλλοδοξίες. Μεταξύ απόγνωσης και ευδαιμονίας, υπάρχει και θα υπάρχει ένας διαρκής αγώνας, μια αέναη σύγκρουση. Και, δυστυχώς ή ευτυχώς, δεν μπορούμε να ελπίζουμε σε κανέναν επίγειο μεσσία, που θα μας λυτρώσει παρά μόνο στη συλλογική μας ευαισθησία και αυτοπεποίθηση...

5. Προέχει η ανάπτυξη της γεωργίας

Του Λιανού Θεόδωρου

Υπάρχει πλήρης συμφωνία απόψεων για το ότι η οικονομική ύφεση στην οποία βρίσκεται η οικονομία της χώρας είναι πρωτοφανής. Πτώση του εισοδήματος κατά 20% σε τρία χρόνια και άνοδο της ανεργίας στο 22% δεν είχε γνωρίσει η Ελλάδα ποτέ στο παρελθόν. Υπάρχει επίσης πλήρης συμφωνία ότι το ζητούμενο αυτή την περίοδο είναι η ανάπτυξη και ότι αυτή πρέπει να είναι η πρώτη επιδίωξη της οικονομικής πολιτικής της νέας κυβέρνησης.

Για το τι πρέπει όμως να κάνει η κυβέρνηση για να οδηγήσει την οικονομία στον δρόμο της ανάπτυξης υπάρχουν διαφωνίες. Υπάρχουν πολλοί που υποστηρίζουν ότι η κυβέρνηση πρέπει να ενισχύσει τον κλάδο του τουρισμού επειδή αυτός είναι η σημαντικότερη δραστηριότητα της οικονομίας μας. Άλλοι υποστηρίζουν ότι πρέπει να ενισχυθεί η ναυτιλία για τον ίδιο λόγο. Μερικοί υποστηρίζουν ότι πρέπει να ενισχυθεί ο κλάδος των κατασκευών και της οικοδομής διότι με αυτές συνδέονται πολλά άλλα επαγγέλματα και δραστηριότητες.

Βέβαια πίσω από κάθε πρόταση κρύβονται συμφέροντα και αυτό πρέπει να λαμβάνεται πάντοτε υπόψη διότι το συμφέρον ενός κλάδου μπορεί να μη συνδέεται στενά και θετικά με την ανάπτυξη της οικονομίας μακροχρονίως. Επίσης είναι σημαντικό να τονισθεί ότι η ενίσχυση ενός κλάδου πρέπει να είναι θεσμικού χαρακτήρα και να μην έχει τη μορφή επιδοτήσεων (εξάλλου, η χώρα είναι χρεοκοπημένη και σε αδυναμία να επιδοτήσει). Είναι σωστό, π.χ., να διευκολύνεται η επιχειρηματική δραστηριότητα με ένα απλό και σταθερό νομικό πλαίσιο του οποίου οι συνέπειες μπορεί να είναι πολύ ευνοϊκές για την οικονομία συνολικά.

Η γνώμη του γράφοντος είναι ότι ο κλάδος που έχει μεγάλες πιθανότητες σημαντικής ανάπτυξης, εφόσον ληφθούν οι κατάλληλες πρωτοβουλίες, είναι ο πρωτογενής τομέας. Στον τομέα αυτόν υπάρχουν μεγάλα περιθώρια υποκατάστασης των εισαγωγών και αύξησης των εξαγωγών.

Οποιοσδήποτε έχει μπει σε σουπερμάρκετ ή μανάβικο είναι αδύνατον να μην έχει εντυπωσιασθεί από το γεγονός ότι αγοράζουμε προϊόντα από ξένες χώρες που πριν από λίγα χρόνια θα το θεωρούσαμε αδιανόητο. Για παράδειγμα, εισάγουμε λεμόνια από την Αργεντινή, τομάτες από το Βέλγιο και την Ολλανδία, πατάτες από την Αίγυπτο, κρεμμύδια από την Ινδία, σκόρδα από την Κίνα, σταφύλια από διάφορες χώρες, καθώς επίσης κρασιά, τυριά, κρέατα κτλ.

Δεν υπαινίσσομαι ότι πρέπει να περιορίσουμε την ελευθερία του διεθνούς εμπορίου. Αυτό που λέω είναι να εξετάσουν οι αρμόδιοι φορείς γιατί συμφέρει η εισαγωγή προϊόντων για την παραγωγή των οποίων η Ελλάδα έχει όλες τις φυσικές προϋποθέσεις. Μήπως φταίει η πολιτική των σουπερμάρκετ; Μήπως φταίει τα

εμπορικά κυκλώματα; Μήπως οι αγροτικοί συνεταιρισμοί δεν κάνουν τη δουλειά τους σωστά; Μήπως το υπουργείο Γεωργίας δεν ασχολείται με τη γεωργία;

Η ανάπτυξη της οικονομίας δεν θα προέλθει με ευχές και από κρατικές δαπάνες ενίσχυσης διαφόρων ομάδων συμφερόντων. Η ανάπτυξη προϋποθέτει μελέτη των διαφόρων δραστηριοτήτων και των προβλημάτων τους και λήψη σοβαρών αποφάσεων. Χρειάζονται πρωτοβουλίες και σοβαρή δουλειά. Τα τελευταία τριάντα χρόνια ζούμε σπαταλώντας δανεικά χωρίς να σκεφτόμαστε ότι κάποτε «ο κόμπος θα φτάσει στο χτένι» και θα πρέπει να αντιμετωπίσουμε την πραγματικότητα. Τώρα είναι η ώρα να ληφθούν μέτρα για την ενίσχυση της πρωτογενούς παραγωγής, έστω και καθυστερημένα.

Ο κ. Θεόδωρος Π. Λιανός είναι ομότιμος καθηγητής Πολιτικής Οικονομίας στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

6. Επαναφορά της θανατικής ποινής

Του Λιανού Θεόδωρου

Πόσο αξίζει η ανθρώπινη ζωή; Στην ερώτηση αυτή, διατυπωμένη γενικά, δεν υπάρχει απάντηση αν δεν προσδιορισθούν το μέτρο και το κριτήριο βάσει του οποίου γίνεται η κρίση. Αν όμως το ερώτημα τεθεί ως εξής: «Πόσο αξίζει η ζωή ενός δολοφόνου ή ενός βιαστή και δολοφόνου ή ενός ληστή, βιαστή και δολοφόνου;», τότε μπορεί να δοθεί απάντηση.

Ας πάρουμε σαν παράδειγμα την περίπτωση ενός βιαστή και δολοφόνου όπως αυτού που βίασε και σκότωσε τη νεαρή κοπέλα στην Πάρο ή του άλλου που βίασε και έκαψε την άτυχη κοπέλα στην Ξάνθη πριν από μερικές εβδομάδες ή εκείνου που πριν από καιρό μπήκε στο διαμέρισμα μιας ηλικιωμένης γυναίκας και τη βίασε, τη λήστεψε και τη σκότωσε. Πόσο αξίζει η ζωή ενός τέτοιου εγκληματία για την κοινωνία;

Ένας τέτοιος άνθρωπος είναι πηγή δυστυχίας για όλους. Φέρνει ντροπή και θλίψη στην οικογένειά του, φέρνει τον θάνατο στα θύματά του και τη δυστυχία στις οικογένειές τους, και ακόμη φέρνει στενοχώρια και φόβο στους άλλους ανθρώπους. Σε τέτοιες περιπτώσεις μπορεί να τεθεί το συγκεκριμένο ερώτημα: Πρέπει ένας τέτοιος εγκληματίας να αντιμετωπίζει την ποινή του θανάτου ή είναι αρκετό να δικάζεται και να τιμωρείται με φυλάκιση, έστω, ισόβια;

Σε δύσκολα ζητήματα όπως αυτό, όπου η προδιάθεση, η κρίση και η εμπειρία του καθενός παίζουν σημαντικό ρόλο, δεν υπάρχουν εύκολες απαντήσεις. Πιστεύω όμως ότι η κοινωνία έχει να ωφεληθεί από την επαναφορά της θανατικής ποινής για δύο κυρίως λόγους. Πρώτον, η αποτροπή τέτοιων εγκλημάτων. Αν οι ειδεχθείς δολοφόνοι των παραπάνω περιπτώσεων ήξεραν ότι θα τους περίμενε η κρεμάλα, είναι αμφίβολο αν θα έκαναν αυτά που έκαναν. Λέγεται ότι στις ΗΠΑ υπάρχει ένας άγραφος και μυστικός νόμος σύμφωνα με τον οποίο εκείνος που θα σκοτώσει αστυνομικό θα εκτελεστεί πριν φθάσει στο δικαστήριο. Στις ΗΠΑ σπάνια δολοφονούνται αστυνομικοί. Αν αυτό δεν πείθει, σκεφθείτε την περίπτωση της Σιγκαπούρης όπου η κατοχή ναρκωτικών τιμωρείται με θάνατο και το αποτέλεσμα είναι ότι δεν υπάρχει χρήση ναρκωτικών.

Ο δεύτερος λόγος είναι ότι το λαϊκό αίσθημα και τα αγαπημένα πρόσωπα του θύματος απαιτούν ικανοποίηση. Δεν αποτελεί ικανοποίηση η ισόβια φυλάκιση που σημαίνει ότι σε μερικά χρόνια, έστω 20 ή 25, ο δολοφόνος θα κυκλοφορεί ελεύθερος ανάμεσά μας, απειλώντας νέες αθώες ζωές. Το άρθρο 7, παρ. 3 του Συντάγματος απαγορεύει τη θανατική ποινή πλην περιπτώσεων εθνικής προδοσίας. Σε αυτό το ζήτημα, όπως και σε άλλα, π.χ. στο θέμα της ευθύνης υπουργών, στο θέμα του αριθμού των βουλευτών κτλ., η αναθεώρηση είναι αναγκαία.

Δεν νομίζω ότι οι περισσότεροι πολιτικοί νοιάζονται για τον λαό ή για τον περιορισμό της εγκληματικότητας που μαστίζει τη χώρα. Πιστεύω όμως ότι αν στο εγγύς μέλλον ένας δικαστής διαβάσει την

«εις θάνατον» ετυμηγορία του δικαστηρίου για ειδεχθείς βιαστές και δολοφόνους, πολλοί Έλληνες θα νιώσουν ανακούφιση και ίσως ευχαρίστηση.

7. Ο πλούτος των λαών είναι η παραγωγή

Του Λιανού Θεόδωρου

Ο άγγλος ποιητής John Donne (1572-1631) έγραφε: «Κανένας άνθρωπος δεν είναι ένα νησί/ από μόνος του ολόκληρο/ ο καθένας είναι ένα κομμάτι της ηπείρου/ μέρος του όλου».

Στην οικονομική ζωή, η αλήθεια των παραπάνω στίχων επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι κάθε χώρα συνδέεται στενά με τις άλλες μέσω του εμπορίου, της κίνησης των κεφαλαίων και των συναλλαγματικών ισοτιμιών.

Το οικονομικό δράμα που ζούμε, παράλληλα με άλλους λαούς (Ιρλανδούς, Ισπανούς, Πορτογάλους, Ισλανδούς, Ιταλούς), και που τώρα αρχίζει για τους Κυπρίους, είναι η εφιαλτική απόδειξη του οξύτατου ανταγωνισμού και της αβεβαιότητας που επικρατούν στο διεθνές οικονομικό σύστημα. Είναι πλέον φανερό ότι όταν η οικονομική κρίση χτυπήσει την πόρτα μας, είτε λόγω της κακής πολιτικής που ακολουθήσαμε είτε λόγω της διεθνούς συγκυρίας, ούτε η κυβέρνηση, ούτε οι διεθνείς οργανισμοί, ούτε οι σύμμαχοι, ούτε η δημιουργία φορολογικών παραδείσων θα μπορέσουν να αναχαιτίσουν τις δυνάμεις της ύφεσης.

Πολλοί υποστηρίζουν ότι στο καθεστώς του καπιταλισμού, στο πλαίσιο του οποίου ζούμε, οι οικονομικές κρίσεις, διαφορετικής κάθε φορά έντασης, είναι αναπόφευκτες. Η εμπειρία των τελευταίων δύο αιώνων δείχνει ότι έχουν δίκιο. Το ερώτημα που έχει τεθεί πολλές φορές είναι αν υπάρχουν πολιτικές των οποίων η εφαρμογή θα μπορούσε να αποτρέψει τις οικονομικές κρίσεις ή να περιορίσει την έντασή τους. Οι συζητήσεις αυτές είναι χρήσιμες, αλλά έχω την εντύπωση ότι το οικονομικό πρόβλημα της χώρας μας είναι διαφορετικό.

Το οικονομικό πρόβλημα της χώρας μας είναι διττό. Από τη μια πλευρά αντιμετωπίζουμε έναν σκληρό ανταγωνισμό από τις χώρες φθηνού εργατικού δυναμικού (κυρίως Κίνα και Ινδία). Από την άλλη, η παραγωγική δομή έχει σε σημαντικό βαθμό καταστεί παρασιτική εξαιτίας ενός θεσμικού πλαισίου που είναι ανίσχυρο έναντι των οργανωμένων συμφερόντων και ταυτόχρονα αντιπαραγωγικό.

Όσον αφορά τον διεθνή ανταγωνισμό είναι βέβαιον ότι ένα μέρος της κρίσης που αντιμετωπίζουμε σήμερα ήταν αναπόφευκτο. Μια χώρα σαν την Ελλάδα με σχετικά χαμηλή παραγωγικότητα και με ύψος μισθών που δεν δικαιολογείται από την παραγωγικότητα της εργασίας δεν μπορεί να ανταγωνιστεί μιαν άλλη όπου οι μισθοί είναι κάτω του ενός τετάρτου της πρώτης. Στην Κίνα ο μέσος μισθός ήταν 345 ευρώ τον μήνα το 2009 και ο ελάχιστος μισθός ήταν 154 ευρώ το 2012. Στην Ινδία οι μισθοί είναι περίπου στο μισό αυτών της Κίνας. Έτσι φθάσαμε στο σημείο να εισάγουμε σκόρδα από την Κίνα, κρεμμύδια από την Ινδία, καθώς επίσης λεμόνια από την Αργεντινή, πατάτες από την Αίγυπτο και ντομάτες από την Ολλανδία. Όταν μια χώρα εισάγει χωρίς να εξάγει αντίστοιχα, το αποτέλεσμα είναι ανεργία. Για τον λόγο αυτό, η οικονομική ύφεση θα ερχόταν στη χώρα μας λόγω της αδύναμης θέσης της στο διεθνές πεδίο, ανεξαρτήτως άλλων παραγόντων.

Όσον αφορά την εσωτερική κατάσταση της χώρας μας, είναι πλέον πανθομολογούμενο ότι έχουμε ένα κράτος σπάταλο και αναποτελεσματικό, ότι η οικονομία πλήττεται από οργανωμένα επαγγελματικά, επιχειρηματικά και συνδικαλιστικά συμφέροντα, ότι οι πολιτικοί μας, σε μεγάλο βαθμό, είναι καλοπληρωμένοι δημαγωγοί και λαϊκιστές και ότι το θεσμικό πλαίσιο είναι ανίσχυρο και στρεβλό. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, είναι αμφίβολο αν η Ελλάδα θα μπορέσει να αναπτυχθεί και να διεκδικήσει μια καλή θέση μεταξύ των αναπτυσσόμενων χωρών.

Ο δρόμος της ανάπτυξης δεν πρέπει να αναζητηθεί σε δάνεια από το ΔΝΤ ή από άλλους οργανισμούς, σε κουρέματα των δανείων που ήδη οφείλουμε, σε έξοδο από την ευρωζώνη ή από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η διεθνής εμπειρία και η οικονομική επιστήμη μας δείχνουν ένα μόνον δρόμο: την παραγωγή. Ο πλούτος των εθνών είναι η παραγωγή προϊόντων με αποτελεσματικό τρόπο. Αυτό το μάθαμε από τον Ξενοφώντα κι από όλους τους σπουδαίους οικονομολόγους που ακολούθησαν.

Η εμπειρία των αναπτυγμένων χωρών υποδεικνύει δύο γενικούς παράγοντες που οδήγησαν τις χώρες αυτές στην οικονομική ανάπτυξη: αυστηρό θεσμικό πλαίσιο ευνοϊκό για την απελευθέρωση των παραγωγικών δυνάμεων και σκληρή δουλειά. Κάθε χώρα έχει τα συγκριτικά της πλεονεκτήματα με τα οποία επιβιώνει στο διεθνές πεδίο.

Όσο πεζό κι αν ακούγεται, αυτός είναι και ο δρόμος μας δρόμος, ήτοι ευνοϊκό θεσμικό πλαίσιο και σκληρή δουλειά στους τομείς που έχουμε συγκριτικά πλεονεκτήματα.

Όπως λένε οι αγγλοσάξονες, το όνομα του παιχνιδιού είναι «παραγωγή». Ούτε δάνεια, ούτε φορολογικοί παράδεισοι, ούτε «δεν βαριέσαι αδελφέ», ούτε από μηχανής θεοί.

8. Αγνωστες λέξεις

Του Λιανού Θεόδωρου

Μερικοί κριτικοί τέχνης χρησιμοποιούν ποσοτικές μεθόδους προκειμένου να αναλύσουν ένα ποίημα. Για να βρουν τα βαθύτερα κίνητρα του ποιητή και την ουσία του έργου του, εξετάζουν τη συχνότητα των χαρακτηριστικών λέξεων που χρησιμοποιεί ο ποιητής, όπως π.χ. φωτιά, αίμα, λιοντάρι, άβυσσος κτλ. Από τη συχνότητα των λέξεων και τον συσχετισμό τους μπορούν να εξαχθούν διάφορα συμπεράσματα.

Ίσως είναι ενδιαφέρον να επεκτείνουμε αυτό το είδος της προσέγγισης και στην κατανόηση της σύγχρονης ζωής της χώρας μας και να δούμε ποιες λέξεις εμφανίζονται πιο συχνά στις δημόσιες συζητήσεις (τηλεόραση, καφενέια κ.λπ.) και στα δημόσια κείμενα (εφημερίδες, περιοδικά κ.ά.) και τι καταστάσεις και συναισθήματα υποδηλώνουν. Από μια πρόχειρη έρευνα του γράφοντος προκύπτει το συμπέρασμα ότι μεταξύ των λέξεων που παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη συχνότητα (πλην εκείνων που έχουν σχέση με την ερωτική ζωή, και τις οποίες παραλείπω) είναι οι εξής:

1. **Κρίση-Χρεοκοπία**, που εκφράζουν το οικονομικό δράμα που ζούμε εδώ και τέσσερα χρόνια.
2. **Απάτενας-Λαμόγιο-Φακελάκι**, που εκφράζουν την αγανάκτηση για το μεγάλο φαγοπότι των ισχυρών σε βάρος του απλού λαού.
3. **Καλάσνικοφ**, δηλωτικό του τρόμου μέσα στον οποίο ζουν όλοι οι Έλληνες, πλην εκείνων που προστατεύονται από στρατιές φρουρών, τους οποίους πληρώνουν άλλοι.
4. **Συγκέντρωση-Διαδήλωση**, έκφραση της καθημερινής διαμαρτυρίας, άλλοτε δικαιολογημένης, άλλοτε όχι.
5. **Πολιτικό σύστημα**, που συνήθως αναφέρεται ως υπόμνηση των στρεβλώσεών του.
6. **Δημοκρατία**, που χρησιμοποιείται, σχεδόν αποκλειστικά, από πολιτικούς για να καλύψουν την ευθύνη τους για το χάος στο οποίο έχουν ρίξει και τη δημοκρατία και τη χώρα.
7. **Αλληλεγγύη**, που δείχνει την ανάγκη που αισθάνονται οι πολίτες για βοήθεια και προστασία.
8. **Φυλακή-Τιμωρία**, λέξεις που λέγονται με την ελπίδα ότι οι κακοί θα τιμωρηθούν.
9. **Μέρκελ-Γερμανία**, ο εχθρός που δημιουργούμε για να καλύψουμε τις ευθύνες μας.

Πολλές φορές πιο ενδιαφέρον σε μια έρευνα είναι αυτό που δεν βρίσκει κάποιος παρά αυτό που βρίσκει. Το πιο εντυπωσιακό στη μικρή μου έρευνα είναι ότι απουσιάζουν λέξεις που εκφράζουν αυτά που θα έπρεπε να αισθάνεται και να συζητά κάθε Έλληνας. Π.χ. σχεδόν ποτέ δεν ακούγεται η λέξη *καθήκον* που σημαίνει την ηθική υποχρέωση να κάνω αυτό που έχω αναλάβει ή έχω αποδεχθεί να κάνω. Επίσης, λείπει η λέξη

νομοταγής (πολίτης) σαν να μη γνωρίζουμε ότι υπάρχουν νόμοι που πρέπει να τηρούνται. Ακόμη, μεγάλη εντύπωση προκαλεί η απουσία από το λεξιλόγιό μας της λέξης *αμοιβαιότητα*.

Ισως σκεφθεί κάποιος ότι οι λέξεις αυτές δεν χρησιμοποιούνται στην καθημερινή ζωή διότι, απλούστατα, οι Έλληνες ζουν μ' αυτές τις αρχές και άρα δεν χρειάζεται να τις αναφέρουν στις συζητήσεις τους. Αυτό φαίνεται μάλλον απίθανο αν κρίνουμε από την κατάσταση στην οποία βρίσκεται η χώρα.

Πιο πιθανόν είναι να υποθέσουμε ότι δεν έχουμε καταλάβει ότι χωρίς εκπλήρωση καθηκόντων, χωρίς νομιμότητα και χωρίς αμοιβαιότητα, η κοινωνία δεν μπορεί να αναπτυχθεί, ούτε ο λαός να ευημερήσει. Δυστυχώς, φαίνεται πως για εμάς το καθήκον, η νομιμότητα και η αμοιβαιότητα έχουν πλέον γίνει άγνωστες λέξεις.